

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 930 (477) "1905/1907"

Дмитро Кудінов
(м. Суми)

ДІЯЛЬНІСТЬ ВСЕРОСІЙСЬКОГО СЕЛЯНСЬКОГО СОЮЗУ В УКРАЇНІ В 1905-1907 РР.: ПОГЛЯД РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ (СЕРЕДИНА 1950-х РОКІВ – 1991-й РІК).

*У статті проаналізовано погляди радянських дослідників другої половини ХХ ст.
на діяльність Всеросійського селянського союзу на території України в роки
Першої російської революції 1905 – 1907 рр.*

Ключові слова: *радянська історіографія, Всеросійський селянський союз,
селянство, ліберали, більшовики, соціалізм.*

Під час Першої російської революції (далі – ПРР) Всеросійський селянський союз (далі – ВСС) був провідною організацією, яка гуртувала селянство й так званий "третій елемент" села навколо завдань соціального звільнення землеробів, здобуття ними громадянських прав і націоналізації земельної власності. Це зумовило те особливе становище, яке займала проблематика діяльності ВСС у вітчизняній історіографії – від свідомого замовчування до поглибленого вивчення та наукових дискусій щодо соціальної природи й політичного кредо Союзу. Сьогодні є можливість беззастережно охарактеризувати положення та висновки наукових досліджень радянських учених, присвячених проблематиці ВСС. Автор звужує проєкцію на історіографію питання в географічному плані до меж України, а в хронологічному – до постсталінського періоду як найбільш продуктивного у вивченні тематики Селянського союзу.

Перші історіографічні огляди історичної літератури, присвяченої ВСС, припадають на середину 1950-х рр. Лібералізація радянського режиму сприяла перегляду проблематики ВСС, у якій до цього часу панувала позиція офіційного історика А. Шестакова. ВСС радянські історики сталінського періоду розглядали лише в контексті селянського руху в 1905-1907 рр. При цьому роль і значення організації в Першій російській революції штучно зменшувалася. На це звернула увагу російська дослідниця О. Кірюхіна, яка констатувала, що в радянській історичній науці робіт, присвячених загалом ВСС, немає. Нарис О. Шестакова "Всеросійський селянський союз" історик делікатно відзначила як "не зовсім вдалий" [4, с. 96-97; 5, с. 83-84].

З висновками О. Кірюхіної погодилися П. Редькін і В. Фірстова, автори історіографічної статті, присвяченої дослідженням селянського руху 1905-1907 рр.: у загальних роботах з історії революції ВСС фактично не приділено уваги. Першу опубліковану роботу О. Кірюхіної вони визнавали як "невичерпну", оскільки в ній подавалися лише загальні уявлення про сутність і діяльність Союзу; бракувало інформації про місцеві комітети організації.

Отже, подальший напрям дослідження Союзу П. Редькін і В. Фірстова визначили як роботу над регіональною проблематикою діяльності ВСС, що дозволило б скласти об'єктивне уявлення про революційність ВСС [17, с. 127]. Указані зауваження О. Кірюхіна загалом розв'язала у своїй наступній статті [5].

Питання дослідження Селянського союзу порушила також в 1960-му році М. Сімонова в статті, де вона висвітила історіографію селянського руху в 1905-1907 рр. У цьому контексті до уваги авторки практично потрапили лише роботи О. Кірюхіної. М. Сімонова відзначила велику кількість фактичного матеріалу, який був використаний дослідницею, визначення нею географії поширення комітетів Союзу, а також чисельності організації. Роботи О. Кірюхіної, підкреслила М. Сімонова, сприяють позбавленню помилкового уявлення в радянській історіографії про те, що Селянський союз комплектувався переважно із заможного селянства, був оплотом лібералізму на селі та помітної ролі в революції не відіграв. Невирішеним завданням історичної науки на момент написання М. Сімоновою статті була вказана бідність матеріалу про діяльність низових організацій ВСС [19, с. 227-228]. Подібне зазначали Ф. Лось і Л. Олійник в історіографічному огляді літератури з революції 1905-1907 рр. в Україні констатували, що в роботах сучасних їм українських науковців не приділено належної уваги діяльності ВСС, а також забуті організатори його комітетів в Україні [12, с. 36, 39]. В огляді "Головні висновки вивчення історії ПРР за останні двадцять років" (1975 р.) співробітники Інституту історії СРСР АН СРСР підкреслили, що центральною в історії революції залишається проблема гегемонії пролетаріату у визвольному русі. Її розробка передбачала вивчення взаємозумовленості робітничого та селянського рухів, проведення конкретних історичних досліджень, які б доводили домінуючу роль політичної активності робітництва. Щодо дослідження ВСС автори статті висловлювалися скупко, указуючи на нагальну потребу подальшого вивчення питання про характер керівництва Союзом, про ступінь впливу на нього народницьких течій [16, с. 47-48, 55].

Дослідження радянської історіографії ПРР в Україні, здійснене сучасним українським істориком С. Євсєнко, відзначається певним мінімалізмом в означенні вивчення ВСС радянськими істориками. Це пояснюється, на нашу думку, по-перше, тим, що на положення й висновки автора наклала відбиток тривала традиція вітчизняних істориків окремо не виділяти в селянському русі діяльність ВСС, а, по-друге, узагальнення автором аграрної проблематики в аналізі історичної літератури. Дослідник, розглядаючи монографії українських учених, які видавалися в 1950-1980-х рр., резюмував, що вони фактично не приділяють увагу діяльності ВСС на місцях [1, с. 105-148].

В огляді радянської історіографії Селянського Союзу, яке здійснив В. Магась у дисертаційному дослідженні, присвяченому діяльності ВСС в Україні, наголошено на тому, що в радянській історіографії із середини 1950-х рр. відновилося лєнінське трактування ролі ВСС як революційно-демократичної організації. В. Магась детально розглянув дослідження окремих радянських істориків ВСС, зокрема роботи О. Кірюхіної, Ф. Лося та М. Лещенка. Високо оцінюючи внесок О. Кірюхіної в розробку тематики Селянського Союзу, він зауважив, що її роботи базувалися переважно на опублікованих документах, а ступінь використання архівних матеріалів була недостатньою. Крім того, авторка обмежилася лише дослідженням ВСС у 1905 р. [13, с. 21].

Це, природно, створювало прецедент вивчення діяльності окремих комітетів ВСС у регіонах, а також політичного життя цієї організації в третій період ПРР і після неї. Намагання закрити допущені прогалини, здійснене Ф. Лосем і М. Лещенком, зауважує В. Магась, було виконане лише частково. Автор помітив також низку фактичних помилок у їхніх роботах [13, с. 23].

Стислі обсяги дисертаційного дослідження не дозволили В. Магасю повною мірою розкрити тему радянської історіографії ВСС. Отже, відсутність сьогодні широкого огляду історичної літератури щодо Селянського Союзу на території українських губерній у радянській історіографії від середини 1950-х до 1990-х рр. зумовлює потребу критичного огляду радянської історичної літератури з цього питання, що і є метою статті. Адже саме на її платформі створюються сучасні дослідження діяльності Селянського Союзу в Україні, формується новітня концепція селянського руху в 1905-1907 рр.

Для правильного розуміння радянськими істориками природи та діяльності ВСС потрібно ознайомитися з ідейною оцінкою Союзу, яку дав йому В. Ленін. У листопаді 1905 р. лідер більшовиків писав, що Селянський союз бореться "за повну волю й за всю землю". Селяни, які вступають до лав союзу, – "справжні революційні демократи, з якими ми повинні йти й підемо разом на боротьбу за повну перемогу теперішньої революції" [9, с. 25]. Розвиваючи цю тезу в 1906 р. В. Ленін охарактеризував ВСС як "дійсно народну, масову організацію..., революційну в своїй основі, здатну застосовувати дійсно революційні методи боротьби, які не звужують, а розширюють розмах політичної творчості селянства, що висуває на сцену самих селян з їх ненавистю до чиновників і поміщиків" [8, с. 232-233]. У ході наростання революції селянство створювало коаліції з робочим класом. Заклики до повстання, підписані ВСС разом з іншими союзами та лівими партіями, так само, як і факти спільних виступів селян і робітників, свідчили про формування союзу класів у революції, який став серйозною загрозою уряду [10, с. 342-343]. У зв'язку з цим В. Ленін називав Селянський союз "однією з найпотужніших реальностей" у період найвищого підйому революції. Проте, з огляду на стратегічні завдання російської революції, ВСС, як перспективна політична організація, В. Ленін не розглядав. По-перше, Союз, на його думку, був організацією не класовою, оскільки він складався з різних соціальних елементів селянства. Отже, вважав В. Ленін, коли прийде час повстання, союз почне швидко розпадатися. По-друге, роль союзу занепаде після здійснення буржуазно-демократичної революції: селянство з перемогою над монархією вичерпає свою революційність. Завершення стадії буржуазної революції для пригнобленого капіталом класу означатиме новий революційний підйом – пролетаріат почне боротися за повне соціальне звільнення [8, с. 233]. Без союзника в цій боротьбі – селянства – робочий клас не зможе подолати опір капіталу, тому завданням соціал-демократії є ведення пропагандистської роботи серед організацій ВСС за вироблення дійсно соціалістичної програми, за приєднання селян до Загальноросійського страйку і, врешті, до революційної боротьби робітничого класу [9, с. 25]. Але поки завдання буржуазної революції не здійснені, ВСС залишатиметься "потужною і життєвою організацією" [8, с. 233]. Навіть у 1909 р., коли ця організація фактично припинила своє існування, В. Ленін писав, що ВСС та "Трудова група" Державної Думи є зародками особливої селянської партії, яка розвив'ється в потужну оформлену силу при найпершому ж революційному поштовху [10, с. 344-345].

Обидві ідейні позиції – визнання В. Леніним революційного потенціалу ВСС, з одного боку, і недооцінка ним політичної самостійності селянства, з іншого, – були взяті за основу аналізу діяльності Союзу радянськими істориками. Крім того, вони ані на крок не відступали в теоретичному плані від цього дуалізму. Зокрема, О. Кірюхіна всі висновки свого дослідження перемишувала відповідними цитатами В. Леніна, стверджуючи всі міркування лідера більшовиків.

Опираючись на його критику кадетської оцінки ролі Союзу, авторка зробила висновок, що "історію ВСС варто розглядати як певний етап боротьби між ліберальною буржуазією і пролетаріатом за гегемонію над селянством у

демократичній революції" [4, с. 141]. Діалог між більшовиками та лібералами в революції О. Кірюхіна методично вставляла в аналіз виробки програми ВСС, а також діяльності його керівництва.

Це знайшло своє вираження, насамперед, у першій статті О. Кірюхіної "Всеросійський селянський союз у 1905 р.", – у якій дослідниця чільну увагу приділила зародженню організації й аналізу двох перших її з'їздів. Якщо перший з'їзд улітку 1905 р., указує О. Кірюхіна, зафіксував вплив лібералів на селянство, то другий (листопад 1905 р.) скликався ліберально налаштованою частиною керівництва Союзу для опору більшовицькому впливу на селянство, що є доволі абсурдним з урахуванням реального співвідношення політичних сил. Аналізуючи дискусії виборних від місцевих осередків союзу на обох з'їздах, О. Кірюхіна відзначила активність катеринославських, харківських і чернігівських делегатів.

У статті "Місцеві організації Всеросійського селянського союзу в 1905 р." О. Кірюхіна порушила питання діяльності місцевих комітетів ВСС. Перші осередки ВСС в Україні О. Кірюхіна локалізувала в Сумському та Ананьєвському повітах, а також в окремих місцевостях Полтавщини [4, с. 100]. О. Кірюхіна першою підрахувала чисельність осередків ВСС: 18 губернських комітетів у Європейській частині Росії; 10 повітових організацій існувало в Україні (три комітети в Катеринославській губернії, по два комітети в Чернігівській, Полтавській, Херсонській губерніях та один комітет у Харківській губернії) [5, с. 116]. За рівнем активності дослідниця виділила Катеринославський, Новомосковський, Миргородський і Сумський повітові комітети. Критерієм активності дослідниця обрала наявність проведених повітових з'їздів комітетів, яких відбулося, зокрема, тільки в Катеринославському та Сумському повіті, по три в кожному в останній чверті 1905 р. [5, с. 120-124]. Джерельною базою робіт О. Кірюхіної у вивченні діяльності місцевих комітетів слугували статті та нариси в газетах періоду ПРР, спогади учасників революції, видані в 1920-х рр. і, за незначними винятками, архівні документи, що, звичайно, робило дослідження регіональних структур ВСС неповним. Таким чином, розвідки О. Кірюхіної стали переломним етапом у вивченні діяльності ВСС і стали основою для багатьох досліджень Селянського союзу інших авторів.

Незалежно від О. Кірюхіної питання діяльності Союзу порушувалося й багатьма українськими істориками. Зокрема, дослідник селянського руху в 1905-1907 рр. на Лівобережжі А. Михайлюк відзначив вагому роль Селянського союзу в організації петиційної компанії влітку 1905 р. Зі слів дослідника непрямо виходить, що й зміна змісту вироків – від пропозицій економічного характеру до вимог радикальної політичної реформи – була заслугою ВСС. При цьому автор не порушував питань виникнення, формування територіальної структури Союзу та загальної його діяльності [14, с. 174-175]. Він також описував діяльність деяких селянських комітетів Союзу, наприклад, Сорочинського [14, с. 177-178]. Епізодичні згадки про Селянський союз наявні в статті А. Михайлюка щодо влаштування мітингів у "дні свобод" після 17 жовтня 1905 р. [1, с. 183], переобрання на сільських і волосних сходах старшин [14, с. 184], створення селянських комітетів, які, зазначав автор із покликанням на цитату В. Леніна, були зародковими органами революційної влади [13, с. 185]. Загалом, попри аморфне бачення ролі ВСС у селянському русі, автор позитивно оцінив діяльність цієї організації.

Подібною фрагментарністю історії Селянського союзу відзначаються роботи інших істориків 1950-х рр.: О. Живолупа, П. Котлова, П. Кудлая, Л. Олійника й О. Гори, які вивчали селянський рух у трьох губерніях Лівобережжя. Але саме врахування діяльності союзу в регіоні, а також уведення дов обігу нових даних про діяльність осередків ВСС загалом популяризували проблематику діяльності ВСС і відносин Союзу із РСДРП(б), що, врешті, перетворилося на стійку тенденцію в дослідженні селянської революції. Указані

автори районували організації ВСС та визначали їхнє значення. Зокрема, П. Котлов, характеризує селянський рух Полтавської губернії в останній третій 1905 р., відзначив масовість організацій ВСС у Кобеляцькому та Лохвицькому повітах. Тільки в с. Хорошки Кобеляцького повіту, за даними дослідника, до Союзу вступило понад 4 тис. осіб [6, с. 103].

П. Кудлай, Л. Олійник та О. Гора центрами організованого селянського руху під проводом ВСС на Чернігівщині назвали Борзнянський, Кролевецький, Ніжинський і Новозибківський повіти [7, с. 60; 15, 76]. О. Живолуп локалізував дієві комітети ВСС на півночі Харківської губернії в Лебединському та Сумському повітах [2, с. 98-100].

Як ілюстрації суспільно-політичних настроїв селянства історики аналізували тексти вироків сільських громад, які приєднувалися до ВСС. Л. Олійнику та О. Горі таким яскравим прикладом слугувала петиція селян с. Шаповалівки Конотопського повіту, у якій вимагалось скликання Установчих зборів, скасування посиленої охорони й інституту земських начальників, безвідплатної передачі землі селянам, упровадження загальної освіти та виборного суду [15, с. 98-99]. Приблизно про те саме йшлося в петиції сумських селян, яку наводив О. Живолуп [2, с. 98-99]. Автори, покликаючись на архівні документи, указували й на інші цікаві факти з історії Союзу.

В істориків 1950-х рр. немає однастайності у визначенні політичного кредо ВСС. Так, Л. Олійник та О. Гора писали про те, що Селянський союз постав унаслідок піднесення революційного руху, і його комітети переважно були саме революційно-демократичними організаціями, як їх і оцінював В. Ленін. Водночас керівництво ВСС, яке складалося з есерів і лібералів або з "куркульсько-націоналістичних елементів", відводило організацію від революційних завдань [15, с. 76-77, 100]. П. Кудлай, навпаки, чітко дотримувався ленінської характеристики ВСС: "Селяни Чернігівської губернії, об'єднуючись у спілки, тим самим готувалися до організованої боротьби проти поміщиків і царського уряду. Сільські громади у своїх постановах вимагали передачі їм поміщицьких земель, надання політичних прав, амністії політичних в'язнів, негайного скликання Установчих зборів, а також приєднання до Селянської спілки" [7, с. 60]. Тож П. Кудлай сприймав ВСС однозначно як авангард селянської революції без применшення намагань РСДРП(б) узяти селянський рух під свій контроль. Подібної позиції дотримувався й О. Живолуп, який зазначав, що на момент скликання II з'їзду ВСС основна маса селянства була схильною до рішучих дій і проти поміщиків, і проти уряду [2, с. 97]. Тієї ж думки був і П. Котлов: Селянський Союз виник завдяки швидкому зростанню політичної свідомості селян за умов революційної боротьби. Комітети ВСС "були демократичними, революційними у своїй основі, масові організації" [6, с. 103]. Її члени намагались організовано протистояти як поміщикам, так і державі. Парадигма селянської боротьби під проводом ВСС полягала в тому, що: 1) селяни обґрунтовували своє природне право володіти землею відповідно до свого переконання, що користуватися нею може лише той, хто працює на ній, і вимагали безвідплатної конфіскації землі в дідичів; 2) між собою селяни домовлялися разом боротися за землю й усім селом вручали відповідний вирок поміщику; 3) у разі непоступливості власника вони влаштовували акції помсти – порубки, покоси, потрави, зрив робіт в економії, підпали і т.п.; 4) оскільки конфлікт із поміщиком неодмінно призводив до сутичок із владою, то селяни вдавались і до порушень громадського порядку та припиняли виконувати повинності, а також сплачувати податки; 5) ескалація конфлікту завершувалася військовими карними акціями, арештами ватажків й угамуванням бунтівників [6, с. 104]. На відміну від П. Котлова, О. Живолуп розглядав діяльність комітетів ВСС доволі однозначно: заміна сільських і волосних старост, видалення поліції, ухвалення вироків про проведення демократичних

реформ у державі [2, с. 98-100]. А. Л. Олійник і О. Гора детально проаналізували лише діяльність Покошицького селянського комітету, який виконував роль своєрідного центру Союзу в Кролевецькому, Новгород-Сіверському та Сосницькому повітах [15, с. 99-100].

Виявлений фактичний матеріал дав можливість авторам зробити висновки про причини поразки ВСС і селянського руху загалом. П. Котлов, Л. Олійник, О. Гора та О. Живолуп бачили їх у недостатній згуртованості й організованості селян, у розрізненості виступів і половинчастості їхніх дій [2, с. 106; 6, с. 104; 15, 109].

П. Кудлай туманно вказував на допущені Союзом помилки, проте головною причиною занепаду комітетів ВСС вважав саме застосування проти них військової сили [7, с. 60, 67].

Дослідження діяльності ВСС в Україні на загальному фоні селянського руху знайшло своє продовження в монографії М. Лещенка. ВСС, на думку дослідника, з'явився завдяки таким факторам: зростання політичної свідомості селянства, поширення політичних форм його боротьби, приклад боротьби пролетаріату й агітаційно-масова робота революційних соціал-демократів на селі. Місія Союзу – сприяння розгортанню класової боротьби селянства [11, с. 350]. М. Лещенко при цьому, як Л. Олійник та О. Гора, відступав від ленінського бачення Селянського союзу як авангарду революції на селі. Окремі організації ВСС, де був значний вплив буржуазних партій, стримували розвиток революційного селянського руху, зазначав автор, а тому відігравали негативну роль. Аргументом для цього слугувало засудження насильства місцевими комітетами, яке М. Лещенко розцінював як "зраду інтересів селян" [11, с. 193]. Прикладом для автора була спільна заява організацій Селянського Союзу Мелітопольського та Херсонського повітів у грудні 1905 р. про засудження ними погромів маєтків. Варто відзначити, що в цьому випадку питання насильства дослідник висвітлює неточно. Наведений епізод із заявою комітетів ВСС можна сміливо віднести до всіх територій, де існували структури союзу. Там, де організації ВСС були впливовими, насильство було винятком. І навпаки, там, де відбувались руйнація маєтків і вбивства дідачів, ні про яку організовану політичну боротьбу селянства мови йти не могло.

Матеріал книги М. Лещенка відзначається використанням автором значної кількості документальних джерел, що дозволило йому порайонно характеризувати діяльність місцевих комітетів ВСС. При цьому вчений відокремлював осередки союзу від "селянських комітетів", які, на його думку, були зовсім іншими організаціями, утвореними стихійно або завдяки соціал-демократичній пропаганді. Таке твердження є сумнівним, оскільки наведені М. Лещенком факти існування окремих таких об'єднань у процесі перевірки архівних документів прямо вказують на їхнє підпорядкування ВСС. Це стосується, наприклад, комітетів Сумського повіту. Водночас не можна не допускати реальності таких організацій, що вимагає повторної роботи з джерелами, використаними М. Лещенком.

Історик уточнив численність організацій ВСС в Україні, наведену О. Кірюхіною, нарахувавши 120 волосних організацій союзу [11, с. 190]. Вони, як правило, приймали рішення не коритися розпорядженням властей, не платити податки, не давати урядові рекрутів, видалити із сіл поліцію, конфіскувати громадські капітали з ощадних кас, закрити казенні винні лавки. Здійснення повністю або частково цих пунктів вело до тимчасового встановлення влади комітетів союзу в окремих місцевостях. М. Лещенко, щоправда, уникав терміна "селянська республіка".

Проте фактично такими були території, охоплені активною діяльністю комітетів ВСС у с. Покошичі Кролевецького повіту, у с. Ольшанки Васильківського повіту, у Новомиргородському, Сумському та Лохвицькому повітах, у Сорочинській

волості, описані автором. [11, с. 190-196]. М. Лещенко першим із радянських дослідників розширив хронологічні рамки дослідження ВСС, охарактеризувавши діяльність організації Союзу у Лохвицькому та Мелітопольському повітах у 1906-1907 рр. [11, с. 327].

Монографія М. Лещенка виявила необхідність конкретного дослідження діяльності регіональних осередків ВСС. У 1980-х рр. з'являються перші наукові публікації, присвячені історії регіональних структур ВСС. Так, стаття П. Замкового висвітлює діяльність Сумського повітового комітету Селянського союзу. Він уперше серед українських істориків використав термін "селянська республіка".

Деякі ознаки владного розпорядження підконтрольного союзу району в Сумському повіті проявилися в усуненні волосної та сільської старшини, яка не поділяла революційних настроїв селян, у вигнанні поліції, влаштуванні страйків, створенні міліції, налагодженні випуску газети, контролю над цінами на головні споживчі товари [3, с. 91-92]. Детально описуючи розгром "республіки", П. Замковий підсумував, що її історія є "переконливим свідченням того, що визвольний рух селянських мас може бути успішним лише за умови піднесення революційної боротьби робітничого класу, його керівництва виступами трудящих селян проти самодержавства" [3, с. 94]. Крім того, факт існування цієї "республіки" вказує про початок революційної творчості широких селянських мас.

Сорочинській "селянській республіці", точніше, фіналу її існування присвячена стаття полтавського дослідника М. Якименка. Сорочинська організація ВСС в політичному плані еволюціонувала від мирної тактики боротьби до повстання проти уряду. При цьому виступ сорочинців мав вимушений характер – як опір діям поліції та військам. Кривава розправа над селянами – "Сорочинська трагедія", – зазначив автор, дискредитувала режим в очах громадськості [20].

Дещо оновлений погляд на ВСС був представлений у книзі радянської російської дослідниці Л. Сенчакової "Селянський рух у революції 1905-1907 рр.". Хоча діяльність місцевих організацій в Україні вона практично не описувала, цікавими є загальні зауваження щодо ідеологічної платформи ВСС. Спочатку Л. Сенчакова повторила традиційні в радянській історіографії загальні оцінки діяльності ВСС, спираючись на критику організації з боку більшовицьких агентів на з'їздах союзу. Мирну тактику, яку обрав для себе на Установчому з'їзді ВСС, вона розцінила як "дрібнобуржуазний реформізм" [18, с. 154]. Новим було те, що авторка не покладала за це всю відповідальність лише на керівництво ВСС. Вагому роль тут відігравали "подвійність селянської свідомості, ліберально-монархічні коливання селянства" [18, с. 155]. Полемізуючи з багатьма радянськими істориками, Л. Сенчакова чітко віднесла ВСС до революційно-демократичних організацій, безперечно, лівих [18, с. 160]. Хоча ВСС не встиг перетворитися на міцну політичну структуру й розпався внаслідок репресій, факт створення селянської організації з розгалуженою сіткою регіональних комітетів було новим явищем в історії селянського руху, який демонстрував високий ступінь політичної свідомості й організованості селянства, підсумувала дослідниця [18, с. 162].

Монографія Л. Сенчакової стала останнім фундаментальним дослідженням селянського руху ПРР у радянській історіографії, який підвів підсумки результатам роботи вітчизняних істориків над темою селянської революції. Радянські історики близько підійшли до означення окремої теми дослідження – діяльності Всеросійського селянського союзу в Україні у 1905-1907 рр. Був накопичений значний фактичний матеріал; наукові роботи, які стосувалися революційних подій на селі, не обходили стороною питання організації селянського руху Селянським Союзом.

Особливостями історичного аналізу діяльності комітетів Союзу в Україні і ВСС загалом стали: відхід від негативного сприйняття ВСС як ліберально-народницької організації, яке панувало в попередній період радянської історіографії; повернення до лєнінської інтерпретації політичного обличчя Селянського Союзу з незначними відхиленнями в бік більш або менш критичної оцінки значення ВСС у ПРР; виокремлення в більшості робіт "нерішучого" керівництва від решти "революційного" селянства, яке становило основу організації. Останнє, вочевидь, опосередковувалося установкою авторів дотримуватися політкоректної дистанції між ВСС і РСДРП(б). За партією більшовиків зберігався статус єдиної справжньої виразниці інтересів трудящих. Отже, реальне значення Селянського Союзу в революції істориками ретушувалося.

Водночас, попри ідеологічні упередження, радянські дослідники другої половини ХХ ст. зробили об'єктивні висновки: про перевагу ВСС у політичному житті села серед інших політичних організацій, що виявилось водночас і в існуванні "селянських республік"; про сприяння політичній зрілості селянства з боку союзу; про загалом соціалістичний характер ВСС за змістом боротьби й вимогами. Радянська історична література ПРР другої половини ХХ ст. стала основою для подальшого дослідження Селянського Союзу в сучасній історичній науці.

Список використаних джерел та літератури

1. Євсеєнко С. *Революційні події 1905-1907 рр. в Україні в історіографії: сучасний погляд на радянську концепцію* / Сергій Андрійович Євсеєнко. – К.: МАУП, 2005. – 193 с.
2. Живолуп Е. *Крестьянское движение в Харьковской губернии в 1905- 1907 гг.* / Емельян Корнеевич Живолуп. – Х.: Издательство Харьковского университета, 1956. – 136 с.
3. Замковий П. З історії "селянської республіки" на Сумщині / П. В. Замковий // Український історичний журнал. – 1985. – № 12. – С. 87-94.
4. Кирюхина Е. *Всероссийский крестьянский союз в 1905 г.* / Е. И. Кирюхина // Исторические записки. – 1955. – № 50. – С. 95-141.
5. Кирюхина Е. *Местные организации Всероссийского крестьянского союза в 1905 году* / Е. И. Кирюхина // Ученые записки Кировского государственного педагогического института. – 1956. – Вып. 10. – С. 83-157.
6. Котлов П. *Крестьянское движение на Полтавщине в 1905-1907 гг.* / П. Е. Котлов // Вопросы истории. – 1955. – № 3. – С. 100-109.
7. Кудлай П. *Селянський рух на Чернігівщині в 1905 році* / П. Д. Кудлай // Наукові записки КДУ ім. Т. Г. Шевченка. – 1955. – Т. 14. – Вип. 6.: Історичний збірник. – С. 45-68.
8. Ленин В. И. *Победа кадетов и задачи рабочей партии* / Владимир Ильич Ленин // В. И. Ленин. Сочинения. – М.: ОГИЗ, 1947. – Т. 10. – С. 175-250.
9. Ленин В. И. *Пролетариат и крестьянство* / Владимир Ильич Ленин // В. И. Ленин. Сочинения. – М.: ОГИЗ, 1947. – Т. 10. – С. 22-25.
10. Ленин В. И. *Цель борьбы пролетариата в нашей революции* / В. И. Ленин // Владимир Ильич Ленин. Сочинения. – М.: ОГИЗ, 1947. – Т. 15. – С. 331-349.
11. Лещенко М. *Українське село в революції 1905-1907 рр.* / Микола Нікіфорович Лещенко – К.: Наукова думка, 1978. – 360 с.
12. Лось Ф. *Стан і завдання вивчення революції 1905-1907 років на Україні* / Ф. Є. Лось, Л. В. Олійник // Український історичний журнал. – 1965. – № 11. – С. 30-41.

13. Магась В. О. Всеросійський селянський союз в Україні у 1905-1907 рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В'ячеслав Олегович Магась. – Кам'янець-Подільський, 2009. – 296 с.
14. Михайлюк А. Крестьянское движение на Левобережной Украине в 1905-1907 гг. (Харьковская, Полтавская и Черниговская губернии) / А. Г. Михайлюк // Исторические записки. – 1954. – № 49. – С. 165-201.
15. Олійник Л. Селянський рух на Чернігівщині в 1905-1907 рр. / Л. Олійник, О. Гора. – К.: Радянська школа, 1959. – 135 с.
16. Основные итоги изучения Первой русской революции за последние двадцать лет // История СССР. – 1975. – № 5. – С. 42-60.
17. Редькин П. О литературе по истории крестьянского движения в революции 1905 – 1907 годов / П. К. Редькин, В. Н. Фирстова // Вопросы истории. – 1955. – № 11. – С. 124-128.
18. Сенчакова Л. Крестьянское движение в революции 1905-1907 гг. / Лариса Тимофеевна Сенчакова. – М.: Наука, 1989. – 262 с.
19. Симонова М. Крестьянское движение 1905 – 1907 гг. в советской историографии / М. С. Симонова // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы 1960 г. – К.: Изд-во АН УССР, 1962. – С. 204-253.
20. Якименко Н. Сорочинская трагедия / Н. А. Якименко // Вопросы истории. – 1986. – № 1. – С. 177-180.
21. Кудинов Д. В. Деятельность Всероссийского крестьянского союза в Украине в 1905-1907 гг.: взгляд советской историографии (середина 1950-х – 1991 год).

SUMMARY

Depicted in the article: Opinions of Soviet Researchers of the second part of the twentieth century about the Activity of the All-Russian peasants union on the territory of Ukraine during the First Russian Revolution 1905 – 1907.

Key words: Soviet historiography, All-Russian peasants union, peasantry, liberals, Bolsheviks, socialism.

АННОТАЦІЯ

В статті аналізуються взгляды советских исследователей второй половины XX в. относительно деятельности Всероссийского крестьянского союза на территории Украины в период Первой русской революции 1905 – 1907 гг.

Ключевые слова: советская историография, Всероссийский крестьянский союз, крестьянство, либералы, большевики, социализм.